

EVOLUȚIA RELAȚIILOR CULTURALE ROMÂNNO-SLOVACE ÎN LOCALITATEA NĂDLAC, JUDEȚUL ARAD. SOCIETĂȚILE ȘI ASOCIAȚIILE CULTURALE ÎN PERIOADA 1802–1918

Gabriela Adina Marco*

*Cuvinte cheie: Nădlac, cultură, slovaci, români, membri, activitate culturală.
Keywords: Nădlac, culture, Slovaks, Romanians, members, cultural activity.*

The evolution of cultural relations between Romanians and Slovaks in Nădlac, Arad County. The societies and the cultural associations from 1802 till 1918

(Abstract)

The Slovaks came in Nădlac in 1802–1803. They always kept in mind the preservation of their ethnic and cultural identity. Both Slovaks and Romanians in Nădlac have set up cultural and economic associations and societies in order to contribute to the economic well-being of the population, also being involved in the local cultural activities. ASTRA from Sibiu had a subsidiary in Nădlac. “The Society for the Romanian Theater Fund” was also supported by many people from Nădlac. The Slovaks have been active in the Slovak People’s Circle (Slovenský ľudový kruh). Economically speaking, several banks or credit institutes founded on ethnic criteria functioned in Nădlac.

Nădlacul, acest mic punct de pe harta lumii, este o localitate multietnică, multiculturală, o adevărată Europă în miniatură. Din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre pe la Nădlac s-au perindat numeroase populații. Unele doar au trecut, altele însă au rămas aici. Fiecare, cu trăsături morale specifice, și-a pus amprenta mai mult sau mai puțin pe viața materială și spirituală a localității. Conform ultimelor statistici la Nădlac trăiesc peste zece grupuri etnice, mai mari sau mai mici. Dar cele mai importante comunități etnice sunt reprezentate de slovaci și de români, încă de la începutul secolului al XIX-lea.

La începutul secolului al XIX-lea, între 1802–1805, la Nădlac s-a așezat o importantă comunitate de slovaci. Încă din anul 1797 slovaci din Tot-Comloș (Comloșul Slovak – azi în Ungaria) au început să emigreze din cauza sporului demografic. La data de 27 august 1800, prin ordonanța nr. 14158 li s-a aprobat slovacilor să se așeze la Nădlac¹. Autoritățile au motivat că moșia nădlă-

cană era prea întinsă, iar locuitorii orașelului nu reușesc să o lucreze în întregime. În toamna anului 1802, aproximativ 200 de familii de slovaci din Tot-Comloș, Szarvas și Ciaba au semnat un act de învoire cu nădlăcanii și li s-au măsurat pământurile. Dar adevărata așezare a slovacilor a avut loc în anii 1802–1805. În acei ani, locuitorii Imperiului Habsburgic aveau de plătit anumite dări către stat: „impozit după fumuri” (pe case) – 1 florin; „culinaria” – 51 creițari; răscumpărarea robotei pe o zi – 10 creițari; zeciuială din cereale, stupi, miere – în natură. Fiind „locuitori noi”, slovacilor de la Nădlac li s-a iertat contribuția bănească și în natură pe o perioadă de un an și li s-au anulat datoriile în valoare totală de 200 florini².

Încă de la stabilirea, în anul 1803, a slovacilor în orașul Nădlac, această localitate a reprezentat, și continuă să reprezinte și astăzi, leagănul comunității slovacilor din România. Orașul Nădlac a fost și rămâne un model de inter-culturalitate, un model de diversitate culturală și de integrare socială. Comuniunea dintre români și slovaci rămâne exemplară, aceștia din urmă integrându-se deplin în sânul societății românești, contribuind la asigurarea diversității culturale a acesteia.

Simpla prezentare a caracteristicilor culturale,

* Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”, doctorandă la Institutul „George Barițiu” al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca; mgabi16@gmail.com

¹ Petre Țiuca, Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, Imprimeria Căilor Ferate Române, București (1936), 364.

² *Ibidem*, 365.

sociale, istorice a fiecărei etnii în parte, trebuie să fie urmată, firesc, de analiza relațiilor de colaborare existente între membrii comunităților română și slovacă, relații care au fost uneori pașnice, iar alteori tensionate, cum este normal și logic. Aceste relații au fost și sunt inevitabile, în primul rând, aplicându-se principiul „bunei vecinătăți”. Trăind unii lângă ceilalți, muncind cot la cot români, slovaci, sârbi, unguri, germani, inevitabil, a început să apară iubirea, ceea ce a dus la întemeierea familiilor mixte. Aceste familii combină tradiții, obiceiuri, cutume a două culturi diferite, formându-se o nouă cultură, mixtă, mai bogată, mai frumoasă. Românii au „împrumutat” de la slovaci; slovaci au „împrumutat” de la români, și așa mai departe. În numeroase cazuri interferența este atât de puternică, încât nu se mai ține minte cine a fost la origine, cine de la cine a „luat”. Adesea între membrii diferitelor etnii s-au putut constata adevărate „competiții” – cine salută primul pe stradă, cine construiește o biserică mai impunătoare și multe altele. Această trăire comună, dar, totuși, separată, această competitivitate, a dus și la numeroase conflicte, de multe ori încheiate în mod tragic.

Una din principalele preocupări ale comunității slovace a fost păstrarea identității etnice și religioase prin cultură. În vederea îndeplinirii acestui deziderat au creat câteva asociații culturale în care au activat elitele slovace din Nădlac și zona limitrofă. Ca și în cazul românilor transilvăneni sau bănățeni, în cadrul societăților culturale slovace au activat în primul rând preoții și învățătorii, la care s-au alăturat alte persoane care aveau un puternic sentiment de apartenență la etnia slovacă.

Activitatea asociațiilor culturale slovace. La fel ca și în cazul românilor transilvăneni, viața socială și culturală a slovacilor gravita în secolul al XIX-lea în jurul bisericii. Această instituție a patronat școlile, dar s-a implicat și în unele forme de asociere economică sau a unor societăți de întrajutorare. Spre sfârșitul secolului și în prima parte a secolului al XX-lea, biserica și oamenii bisericii au fost cei care au avut inițiativa de a înființa asociații național-culturale. Cu timpul aceste activități naționale, sociale, culturale și politice au câștigat un grad din ce în ce mai ridicat de independență față de Biserică.

Cu mici excepții, preoții care au activat la Nădlac au fost personalități însemnate cu legături trainice în cadrul mișcării de emancipare națională a slovacilor din Imperiu. Au colaborat permanent în presa vremii de limbă slovacă cu articole și știri referitoare la stările de fapt și dezvoltarea comunității din Nădlac. „Marea majoritate a acestor preoți

a fost forța motrică și inițiatorii creșterii sociale și economice a comunităților pe care le păstoreau”³.

În anul 1904 a luat ființă la Nădlac *Cercul Popular Slovac* (Slovenský ľudový kruh). Preotul evanghelic Ludovit Boor a fost primul președinte al asociației. Al doilea președinte a fost preotul Ivan Bujna, care a rămas în funcție până la momentul dispariției asociației de pe scena culturală nădlăcană. Asociația culturală a slovacilor nădlăcani dispunea și de o bibliotecă și o sală de lectură.

Locația unde se desfășurau majoritatea activităților culturale, eclesiastice și economice ale slovacilor din Nădlac⁴

În cadrul Cercului, în anul 1904 a luat ființă o orchestră de tamburine, iar în anul 1905 o trupă de teatru. Această trupă de teatru devine independentă începând cu anul 1913. Începând din acei ani antebelici și până în zilele noastre, cu puține excepții, trupa de teatru amator de la Nădlac a realizat cel puțin un spectacol pe an, jucat pe scene din Nădlac, România, Ungaria sau Slovacia.

Sub egida bisericii și a asociațiilor culturale a pulsat continuu viața culturală a slovacilor, reușind să își păstreze identitatea națională și culturală de-a lungul a unor perioade tulburi ale istoriei.

A acțiunile de promovare culturală inițiate de ASTRA în localitatea Nădlac, județul Arad. Membrii nădlăcani ai ASTREI. Spiritul iluminist al veacului al XVIII-lea continuă să fie activ și în secolul următor, mai ales în urma accesului a tot mai mulți români la diverse școli din imperiu sau străinătate. Reîntorși acasă de la studii aceștia au înțeles că emanciparea românilor din Transilvania și Banat se poate face în primul rând prin cultură, accesul la viața politică fiind în continuare limitat.

³ Ondrej Štefanko, *Ghid despre slovacii din România*, Editura Societății Culturale și Științifice „Ivan Krasko”, Nădlac (1998), 33.

⁴ Fotografii care însoțesc acest studiu provin din arhiva personală a fam. ing. Adrian Ioan Marco și prof. drd. Gabriela Adina Marco.

În acest context și-au făcut apariția în zonele locuite de români asociațiile culturale mai mult sau mai puțin locale sau generalizate în întreaga provincie. Dintre acestea se remarcă ASTRA (Asociația Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român), înființată în 1861 la Sibiu și „Asociațiunea națională din Arad pentru cultura și conservarea poporului român”. Ambele asociații culturale au avut filiale în localitățile mai mari sau mai mici unde trăiau români. Membru al acestor Asociații culturale putea deveni orice cetățean care dorea să sprijine cultura poporului român.

Asociația arădeană s-a înființat la scurtă perioadă după înființarea ASTRA, în august 1861⁵. Statutele au fost aprobate de Viena și Budapesta la 17 septembrie 1862. Prima adunare generală a avut loc la 30 aprilie/12 mai 1863 la Hotelul „Crucea Albă” din Arad. Dintre membri fondatori făceau parte personalități ale vieții politice și culturale din Transilvania: Vicențiu Babeș, Antoniu Mocioni, George Popa de Teiuș, Atanasie Șandor, Ioan Popovici-Desseanu, Ioan Arcoși. În anul 1865 Asociația arădeană a numărat peste 2000 membri provenind din toate categoriile sociale. Fiecărui membru i se cerea o contribuție de cel puțin 2 florini pe an.

Înfrântă în războiul cu Prusia în 1866, Austria și-a atras sprijinul nobilimii maghiare și prin realizarea dualismului, Franz Josef, împăratul Austriei devine și rege al Ungariei, fiind încoronat la 27 mai/8 iunie 1867. Legile, care au îngădit și așa puținele drepturi ale românilor, nu au încetat să apară (în 1868 – legea naționalităților și legea învățământului). În acest context, speranțele românilor s-au îndreptat în principal spre cultură.

În vederea atingerii scopurilor principale prezentate în statutele sale, „dezvoltarea literaturii române și a culturii sociale”, Asociația arădeană acorda burse tinerilor care se pregătesc pentru o carieră științifică, artistică, industrială, economică, comercială, dar și învățătorilor români. Printre tinerii care au beneficiat de stipendiu din partea Asociației arădene s-a numărat și Ioan Rusu⁶ din Nădlac, fiul lui Vasile Rusu, care în anul 1867 era student în anul IV la Facultatea de Drept. În anul școlar 1870/1871⁷ un alt nădlăcan se înscrie pe lista

stipendiștilor, și anume George Șerban, student la „Academia juridica cursul III” la Pesta.

De asemenea, au fost înființate o bibliotecă și o editură, iar cărțile publicate aici erau permanent recomandate spre cumpărare de intelectualii români. În 15 martie 1867 Asociația arădeană își modifică numele în „Asociația națională din Arad pentru cultura poporului român”. În 1924 la propunerea lui Ascaniu Crișan, directorul Liceului „Moise Nicoară” din Arad, Asociația arădeană se unește cu ASTRA sibiană, devenind Asociația ASTRA, despărțământul cultural al județului Arad, care a funcționat până în anul 1944.

Recrutarea de noi membri ai asociației culturale din Arad și ai ASTREI sibieni se realiza prin apeluri repetate către cetățeni. Multe din aceste apeluri erau citite în biserici⁸, duminica, de către preoți, care erau și principalele persoane de contact și pentru „recutate”. În 1863 preotul Vichentie Marcovici a devenit membru al „Asociației naționale din Arad pentru cultura și conservarea poporului român” și a plătit cotizația de 2 florini („ofertul anual, obligato pe trei ani”⁹). Din acel moment a început să se ocupe de recrutarea de noi membri. Prima listă de membri predată de către preotul nădlăcan a cuprins următoarele nume: Mihai Chicin, „docinte” (învățător); Mihai Crișan, econom; Dănică Caba, econom, George Șerban, preot, Teodor Chicin, Alexandru Morariu, Ioan Barbu, Lazăr Totorean junior, Petru Precupaș, toți economi, Teodor Petianu, notar, toți plătesc cotizație de 2 florini; Teodor Drăgan și Jivu Onea, economi, plătesc 2,50 florini, Florea Czilan, militar în Mezöhegyes plătește 3 florini. În total în anul 1863 de la Nădlac se trimit la Arad 39 florini¹⁰.

În anul 1865 în cadrul „Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român” activau și plăteau cotizația un număr de 33 români din Nădlac¹¹, iar în anul următor, în 1866 un număr de 69 de nădlăcani doresc să se înscrie în Asociație.

Atașamentul pentru cultura poporului român a fost exprimată și de nădlăcani de alte etnii decât cea română.

Societatea pentru fond de teatru român. O importantă etapă a emancipării românilor din

⁵ Mircea Timbus, Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru cultura poporului român în lupta pentru emanciparea națională și spirituală a românilor din Transilvania (secolul al XIX-lea), în *Ziridava* (1976), nr. VI, 165–176.

⁶ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Arad (A. N. S. J. Arad), *Fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 69/1867, f. 16.

⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 105/1870, f. 1.

⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român*, (A. P. O. R. Nădlac), dosarul nr. 25/1911–1913, f. 86.

⁹ A. N. S. J. Arad, *Fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 18/1863, f. 109.

¹⁰ *Ibidem*, f. 159.

¹¹ Nicolae Roșu, Societăți culturale arădene până la Unire, în *Ziridava* (1975), nr. V, 213; A. N. S. J. Arad, *Fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 61/1866, f. 10–13.

Transilvania și Banat a reprezentat-o lupta culturală. Dacă această luptă a început pe tărâm confesional, desprinderea de ierarhia sârbească de la Carloviț fiind principalul obiectiv, încet-încet, „bătălia” s-a laicizat. Aspectul social al acestei lupte a fost permanent în atenție și a dominat acțiunile celor care participau activ la acest fenomen al emancipării. Permanent s-a avut în vedere faptul că românii puteau deveni egali cu „populațiile recepte” dacă dispuneau de o cultură pe măsură. De multe ori, preocupările politice au fost trecute pe plan secund, predominând acțiunile culturale. La întărirea și diversificarea acțiunilor culturale au contribuit diferite asociații și societăți care susțineau accesul cât mai larg al românilor la cultura națională. O astfel de asociație culturală a fost „Societatea pentru un fond de teatru român”.

Într-un articol al său, Iosif Vulcan caracteriza teatrul astfel: „este o armă a civilizației, un drapel ce ne anunță triumful culturii. ... Să fundăm un teatru prin care să deșteptăm poporul nostru! ... să-l întărim cu armele culturii naționale, să-l mângâiem, să-l încurajăm”¹².

Prin statutul *Societății pentru un fond de teatru român* se preconiza crearea de comitete-filiale care să adune bani și să îndrume activitatea teatrală a amatorilor. Activitatea trupelor de teatru de amatori din Transilvania și Banat a fost strâns legată de formațiunile corale deja existente, acestea, la rândul lor, fiind formate tot din amatori (elevi, țărani)¹³.

Periodic se organizau diverse acțiuni caritabile (baluri, serbări populare, serate literare) cu scopul de a strânge fonduri pentru ajutorarea unor inițiative culturale ale românilor transilvăneni. La data de 28 februarie 1870 s-a organizat la Nădlac un bal „în folosul fondului teatrului național. ... Rezultatul a corespuns așteptărilor” deoarece „calculăm a depune pe altarul Thaliei române o sumă de peste 100 fl. v.a.”. Cel care s-a ocupat cu organizarea acestui bal a fost Mihai Șerban. Același Mihai Șerban adresează o scrisoare lui Iosif Vulcan în care îi relatează despre acțiunile de la Nădlac. În localitatea de pe Mureș a luat ființă un comitet cu scopul de a ajuta teatrul transilvănean românesc. Acest comitet era „compus din elementele cele mai mult promițătoare și cele mai inteligente din Nădlac”, care „are deviza a conlucra cu tot felul întru popularizarea conceptului de teatru național și a mijloci ofertele banale de la aderenții aceleia”. Tot în favoarea fondului teatral, comitetul

constituit la Nădlac „e angajat deci a aranja conveniri amicabile serale, a deschide coli de subscripție” pentru cei ce doresc să facă donații. Scrisoarea lui Mihai Șerban a fost publicată în revista orădeană „Familia”¹⁴. Din partea redacției se adaugă: „recomandăm frumosul exemplu al confrăților noștri din Nădlac și altora, pentru a-l imita”¹⁵. La data de 3 octombrie 1870 comitetul pentru ajutorarea teatrului de la Nădlac adresează o nouă telegramă lui Iosif Vulcan, în care se spune că „românii din Cenadu salută conferința întrunită în cauza Thaliei române și-i doresc rezultatele cele mai îmbucurătoare”. Conferința despre care vorbeau cenădanii a avut loc la Deva. Telegrama nădlăcanilor a fost semnată de către Mihai Șerban, pretor cercual, Mihai Merce, Ioan Belle, avocatul Aurel Petrovici, Nicolae Pețian, Petru Precupaș¹⁶.

Deși nu și-a atins scopul final de a constitui un teatru special pentru români, Societatea a „adus servicii importante culturii românești din Transilvania și Ungaria”¹⁷. A stimulat mișcarea teatrală de amatori, devenind un „așezământ românesc pentru educația artistică și culturală a maselor populare și, totodată, pentru crearea unui repertoriu teatral și muzical și pentru pregătirea, prin burse de specializare, a primului grup de actori și muzicieni români”.

Pe lângă jocul duminical, „sala de joc” a bisericii era utilizată și pentru diverse spectacole organizate de corul bisericesc sau de învățători și elevi, dar și pentru artiști ambulanți care treceau prin Nădlac. Un astfel de caz a fost actorul Augustin Petculescu, care a conceput un spectacol menit să dezvolte gustul publicului pentru teatru¹⁸, spectacol prezentat în mai multe localități din Transilvania și Banat. La data 11/23 ianuarie 1889 Augustin Petculescu, membru a *Societății teatrului național ambulant*, ajunge la Nădlac, unde solicită sala de joc a bisericii, pentru prezentarea spectacolului său, dar publicul nădlăcan „nu prea a venit”, deci sala este închiriată în mod gratuit¹⁹.

La 13/26 decembrie 1909²⁰ meseriașii nădlăcani solicită aceeași sală de joc a bisericii pentru „aranjarea unei petreceri împreunate cu concert și

¹⁴ *Familia* (Oradea), anul 6, nr. 11 din 15/27 martie 1870, 131.

¹⁵ Eugen Glück, Nicolae Roșuț, *Aradul în perioada războiului de independență – 100*, Arad (1977), 107.

¹⁶ *Ibidem*, 123.

¹⁷ Maria Berényi, *op. cit.*, 126.

¹⁸ Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867–1918)*, Timișoara, Editura Facla (1978), 99.

¹⁹ A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 55/1879–1894, f. 103.

²⁰ *Ibidem*, registrul nr. 59/1909–1914, f. 71.

¹² Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula (2000), 121.

¹³ *Ibidem*, 125.

teatru în favorul reuniunii”. În ședința sa, „comitetul decide a le pune meseriașilor acum odată sala gratis la dispoziție, să se dea gratis odată și țăranilor cari ar voi să aranjeze ceva petrecere și asemenea să se dea gratis în anul acesta și pentru 2 oșpețe, iar de aci încolo sala pentru nunți se va da cu 10 cor., iar pentru alte trebuințe cu 20 cor.” Aceste facilități au fost acordate ca un fel de „reclamă”, având în vedere că sala împreună cu școala confesională centrală s-au construit în acel an.

Adesea acea sală era folosită pentru diverse serbări și spectacole organizate de învățători, unde pe scenă evoluau școlarii, iar spectatorii erau familiile acestora, precum și autoritățile administrative și confesionale locale.

Asociații economice și sociale. Asociațiile economice și de întraajutorare înființate la Nădlac pe parcursul secolului al XIX-lea au făcut din această localitate una dintre cele mai prospere din punct de vedere economic. Printre aceste asociații, patronate de biserica evanghelică din Nădlac, se numără *Societatea de îngropăciune*, înființată în anul 1869²¹ și care a funcționat neîntrerupt până la instaurarea regimului comunist în România. În anul 1865 a luat ființă asociația economico-socială *Grânarul bisericesc*, care în 1876 devine *Societatea de ajutor reciproc*.

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, o dată cu înființarea Monarhiei Austro-Ungare, societatea a intrat într-un alert proces de modernizare. Românii din părțile supuse Vienei și Budapestei au întreprins numeroase acțiuni pentru emanciparea din punct de vedere economic, social, cultural și politic. Ideile și doctrinele economice care circulau în provinciile Monarhiei Austro-Ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au vizat domeniul financiar-bancar, acesta fiind considerat nucleul dezvoltării economice a populațiilor din monarhie²². În acest sens, personalități marcante ale vieții politice au avut în preocupările lor aplecări spre ideologia constituirii de bănci și institute de credit, indispensabile pentru acumularea de capital și stimularea modernizării economice. Figuri distinse din viața politică, socială și culturală, care au activat în domeniul bancar, au girat popularitatea instituțiilor financiar-bancare în rândul populației. Crearea instituțiilor financiar-bancare pe criterii

etnice a dus la accentuarea mișcării de emancipare a populațiilor din provinciile supuse Vienei și Budapestei.

Un aport important în emanciparea economică și socială și-au adus-o băncile și institutele de credit. În anul 1872 a luat ființă banca „Albina”²³, cu sediul principal la Sibiu, care a susținut înființarea a numeroase institute de credit în celelalte orașe și comune mai importante din întreaga Transilvanie și Banat.

În părțile arădene o importanță majoră a avut episcopul Aradului Ioan Mețianu, împreună cu colaboratorii săi, care a reușit să inițieze și să finanțeze o serie de instituții indispensabile pentru emanciparea națională. A contribuit decisiv la aceasta și faptul că în Transilvania s-a cristalizat în perioada respectivă conștiința de neam. Pe lângă Arad și în unele localități mai mari s-au înființat unele instituții care să ducă la modernizarea societății. O astfel de instituție a fost la Nădlac *Institutul de credit și economii „Nădlăcana”*, înființată cu scopul ca plugarii să poată să fie finanțați mai ușor.

Salutare din Nădlac.
Sediul Institutului de credit „Nădlăcana”, dar și al unor asociații culturale și partide politice

În întreaga zonă a Aradului²⁴ au funcționat bănci sau case de credit mai mari sau mai mici care satisfăceau nevoile de credit ale locuitorilor. Acestea erau în „localități fruntașe”: „Lipovana” în Lipova (1893); „Nădlăcana” în Nădlac (1896), „Mureșanul” în Radna (1897); „Butinceana” la Buteni (1906); „Codrul” tot la Buteni (1910),

²¹ Ondrej Štefanko, *op. cit.*, 35.

²² Mihai D. Drecin, Vasile Dobrescu, *Considerații asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania (1867–1918)*, în *Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor săsești, românești, maghiare și slovace din Austro-Ungaria (1867–1918)*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca (2001), 41.

²³ Alexandru Pinte, Gheorghe Ruscanu, *Băncile în economia românească. 1774–1995*, Editura Economică, București, (1995), 70–71.

²⁴ *Aradul, permanență în istoria patriei*, Arad (1978), 309.

„Casa de păstrare” Dezna (1908), „Banca populară” Birchiș etc.

La Nădlac au funcționat următoarele bănci sau case de păstrare²⁵: *Casa de Păstrare Nădlac S.A.* (Nagylaki Takarékpénztár Rt.), înființată în 1876; *Banca Circumscripției Nădlac S.A.* (Nagylaki Kerületi Takarékpénztár Rt.), înființată în anul 1893; *Institutul de Credit și Economii „Nădlăcana” S.A.* („Nădlăcana” Takaréék és Hitelintézet Rt.), înființat în anul 1896–1897; *Banca Populară Nădlac S.A.* (Nagylaki Népbank Rt.), înființată în anul 1903.

Institutul de Credit și Economii „Nădlăcana” a fost înființat²⁶ în 1896 de către un comitet din care făcea parte și preotul ortodox român Nicolau Chicin. Acesta a fost președintele comitetului de administrație de la înființare și până aproape de desființarea băncii. La această bancă biserica își avea depuse o mare parte a capitalurilor, inclusiv fondurile și fundațiunile de ajutorare. Bani erau depuși în diferite depozite, dobânda fiind retrasă anual și folosită în diverse scopuri, în special caritabile sau pentru construcții și reparații la imobilele aflate în proprietatea bisericii.

La începutul secolului al XX-lea, în anul 1903 ia ființă *Banca populară slovacă din Nădlac*, care se pare că a fost una dintre cele mai puternice bănci ale slovacilor de pe cuprinsul Monarhiei Austro-Ungare.

Puterea economică a gospodarilor nădlăcani, indiferent de apartenența etnică sau confesională, este demonstrată și de faptul că aceștia cumpărau acțiuni la diverse societăți (bănci, calea ferată Arad-Cenad etc.). Unii credincioși au lăsat mai apoi bisericii aceste acțiuni să fie folosite în scopuri caritabile. În anul 1897 credinciosul George Caba cu soția Maria au donat 50 de acțiuni la Banca „Nădlăcana”, însumând 50 florini. Acesta s-a născut la data de 22 mai 1854, părinții lui fiind George și Petra Caba. În anul 1912 fundația are un capital de 6817,78 coroane²⁷. Fundațiunea și-a încetat existența o dată cu falimentul Băncii „Nădlăcana”, înregistrat în anul 1933. Scopul acestei fundațiuni era ajutorarea școlărilor săraci.

Învățătorul Mihai Chicin, tatăl preotului Nicolau Chicin, a medicului Iuliu Chicin și a

avocatului Remus Chicin, doctor în drept, alături de soția sa Maria, născută Șandor, donează Bisericii 10 acțiuni la Banca „Nădlăcana”, cu scopul ajutorării copiilor săraci cu îmbrăcăminte și încălțăminte. De obicei aceste obiecte erau înmânate școlărilor cu ocazia sărbătoririi Crăciunului sau a Sfântului Nicolae, hramul Bisericii. Donația a fost făcută în anul 1911 și avea capital inițial de 1000 coroane.²⁸

Negustorul Pavel Crișan cu soția Floare au donat 10 acțiuni la Banca „Albina” din Sibiu în valoare de 1000 florini pentru fondul școlar²⁹. Din acest fond se plătea parte din salariul învățătorilor, se efectuau unele reparații la clădirile școlare, se cumpărau haine și încălțăminte pentru școlarii cei mai săraci sau se cumpărau premii pentru elevii cei mai merituoși.

În cadrul ședinței comitetul parohial din data de 14 aprilie 1907 se ia la cunoștință că credinciosul Lazăr Roman din Nădlac³⁰, alături de soția sa Sofia, oferă Bisericii 10 acțiuni la Banca „Nădlăcana” pentru ajutorarea copiilor săraci. Biserica intră în posesia acțiunilor după moartea donatorului, întâmplată la puțin timp după efectuarea donației.

Persida Mărginean donează 10 „acții” la Banca „Nădlăcana”, în valoare de 1000 coroane. În 1906 aceeași credincioasă, care era soția gospodarului Mihai Caba, a donat „o măsurică de pluș pentru tetrapod” în valoare de 100 coroane³¹.

Concluzii. Cea mai mare comunitate de origine slovacă de pe teritoriul României se află în orașul Nădlac, județul Arad, constituită începând cu anul 1802, odată cu așezarea aici a primilor coloniști.

Una din principalele preocupări ale comunității slovace a fost păstrarea identității etnice și religioase prin cultură. În vederea împlinirii acestui deziderat au creat câteva asociații culturale în care au activat elitele slovace din Nădlac și zona limitrofă.

Încă de la așezarea lor la Nădlac slovacii au avut relații bune de conviețuire cu românii și celelalte etnii care trăiau aici. În popor se spune, cu o undă de admirație pentru timpurile trecute, că dacă se întâlneau pe stradă un slovac cu un român, aceștia se luau la întrecere care dintre ei să salute primul.

²⁵ Alois Weil, *Arad, hârtii de valoare istorice*, Anvers, Centrum Voor Scriptophilie BVBA (2007), 192–193.

²⁶ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Aradului (A. A. O. R. Arad), grupa III, document 348/1894, actul nr. 5926; A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 2/1924–1927, f. 722.

²⁷ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 28/1871–1919, f. 110, 279–280.

²⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 28 (1871–1919), f. 279–280.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, registrul nr. 57/1903–1909, f. 106.

³¹ *Ibidem*; dosarul nr. 28/1871–1919, f. 180.